

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ПОЛІТИЧНА ЦІННІСТЬ

На початку третього тисячоліття, в умовах поширення процесу глобалізації, відкриваються широкі можливості людству у сфері обміну інформацією, технологіями, економічній співпраці, але здобутками користуються тільки окремі народи та олігархічні групи. Негативні ж наслідки глобалізації, зокрема безробіття, зростання захворюваності, смертності, злочинності, екологічні катастрофи, торкаються здебільшого зовсім інших народів і груп населення, доречі більшої частини світової спільноти, які позбавлені доступу до розподілу ресурсів.

Сучасні тенденції розвитку світових економічних систем характеризуються поглибленням процесів регіоналізації і глобалізації, наслідками яких є загострення конкуренції товарів та послуг, витіснення менш розвинутих країн з різних секторів ринку конкуруючими суб'єктами, проведення сильними державами експансіоністської політики на зовнішніх ринках.

Таким чином, ми спостерігаємо вражаючу поляризацію матеріальних доходів та якості життя народів світу і окремих країн. А оскільки політика є найвпливовішою сферою, яка суттєво здатна змінити всі інші сфери життя суспільства, актуальною стає відповідальність політиків перед людством. Відповідальність за прийняття політичних рішень, за діяльність і бездіяльність, за забезпечення прав громадян жити в гідних умовах, за безпеку життя, за сприяння солідарності, рівних можливостей соціальної реалізації, за збереження природного середовища та збереження миру. Відповідальність є категорією аксіології, тобто цінністю, явищем, що не залишає людину байдужою та вимушує її діяти певним чином. Помітний внесок у розвиток аксіології у радянські часи зробили В.Василенко, О.Дробницький, С.Анісімов, А.Здравомислов. Цінності вчені розглядали як основний фактор активізації, політизації, соціалізації. Таке розуміння категорії цінність вплинуло на становлення і розвиток теорії забезпечення національної безпеки [1].

Спробуємо визначити, за яких умов взаємна відповідальність як політична цінність між політичною елітою та громадянським суспільством набуде свого реального змісту в Україні та зможе в перспективі стати запорукою стабілізації української політичної системи загалом.

Політичні події під час виборів Президента України вкінці 2004 року, «очищення» нової влади протягом 2005 року та підготовка до парламентських виборів 2006 року для українського суспільства перетворилися на своєрідний Рубікон. Англійський дослідник Джон Кін стверджував: "Народження та відродження громадянського суспільства завжди пов'язане з небезпеками. Воно дарує свободу деспотам та демократам рівною мірою" [2]. Події виборчих кампаній 2004 – 2006 р.р. в Україні стали

іспитом на зрілість інституту громадянського суспільства., яке почало формуватися за роки незалежності України.

Після проголошення у грудні 1991 року незалежності, очікування в суспільстві позитивних змін та сприяння розвитку громадянського суспільства поступово змінилося тривогою людей. Спроби держави виправдати допущені помилки і кризову ситуацію тяжкою спадщиною чи труднощами перехідного періоду у суспільстві перестали сприйматись. Суспільні процеси виявились малокерованими і, як наслідок, малоефективними, а іноді – і негативними за своїми наслідками. Зокрема, істотно знизився життєвий рівень громадян, збідніння переважної кількості населення(до 60 %) стали поширеним явищем, збільшились захворюваність, смертність, зросли злочинність, алкоголізація, наркоманія, торгівля людьми, соціальне сирітство, жебрацтво. Більшість громадян України виявились ошуканими, пограбованими матеріально і морально своїми ж співгромадянами і навіть інститутами державної влади, в лоні яких набули значного прояву корупція, зловживання владою та інші правопорушення. Через зловживання владою та бездарне впровадження реформ більшістю державних службовців, так званою “псевдоелітою”, держава, яка створювалася для обслуговування інтересів громадянського суспільства, поступово перетворилася в господаря і почала нав’язувати суспільству свою волю. Інститут громадянського суспільства протягом більш як десяти років залишався нерозвиненим, посттоталітарні стереотипи громадян домінували та трансформувались у патерналістську суспільну свідомість. Окремі прояви громадянської активності, демократичні вибори влади, зростання кількості та дієвості громадських організацій ще нездатні були створити дієвий контроль над владою та примусити її діяти на користь народу [3].

Влітку 2004 року, Ф.Рудич, д.філос. н., так визначив ймовірність сценаріїв розвитку громадянського суспільства в Україні- або згортання громадянського суспільства, реставрація в тому чи іншому вигляді тоталітарного режиму і консервація авторитарних методів управління або поступовий еволюційний розвиток і зміцнення громадянського суспільства, якісний прорив на основі демократичних цінностей і як наслідок, формування системи влади, підзвітної громадянам, поступове піднесення життя населення, що з часом наблизить Україну до рівня розвитку провідних європейських країн [4].

На думку авторів, найбільш можливий у наведеному прогнозуванні останній сценарій вченого. Соціальна стратифікація українського суспільства набула за останні роки значних, як виявилось, змін. Вона характеризувалася наявністю таких соціальних груп як верхній прошарок(реальний правлячий прошарок, який постає в ролі основного суб’єкта перетворень). Середній (підприємці, менеджери середніх і невеликих підприємств, середня ланка владних структур, найкваліфікованіші інженерно-технічні фахівці, наукова, художня інтелігенція, лікарі, вчителі), Цей прошарок здатний стати соціальною опорою політичних і економічних перетворень. Наступний прошарок суспільства – базовий, який охоплює дві третини суспільства, має

середній професійно-кваліфікаційний потенціал і відносно обмежені трудові можливості. Ще значний прошарок – нижній (в основному люди похилого віку, а також ті, хто не має професії і зайнятий малокваліфікованою працею .Останній прошарок – соціальне “дно” (напівзлочинні елементи, алкоголіки, наркомани, бомжі).

Саме середній прошарок, та студентська молодь, яка зросла протягом років незалежності, як виявилось восени 2004 року, засвоїли демократичні цінності та стали авангардом демократичних змін. Особливо молодь продемонструвала іншим верствам населення приклад відданості демократії і політичної участі заради свого перспективного майбутнього [5].

І саме відповідальність за своє майбутнє , за майбутнє своїх дітей стало джерелом натхнення українського студентства у обстоюванні демократичного вибору. Отже, зрілість громадянського суспільства проявилась через колективну відповідальність за своє майбутнє, а , отже, і за обрану нову політичну еліту, яка була до виборів 2004 року опозиційною політичною елітою.

Роль політичної еліти на відповідальному етапі забезпечення функціонування влади найбільш важлива. Особливо, коли кредит довіри і рівень очікувань кращих змін у суспільстві надзвичайно високий. Маючи переважно теж саме коріння , що і переможена політична еліта (в її складі переважають представники великого і середнього бізнесу, для яких основний сенс діяльності – захист цього бізнесу політичними методами), нова політична еліта, на думку авторів, просто вимушена буде керуватися у своїй діяльності демократичними нормами і цінностями, серед яких – політична відповідальність. Але це буде при умові трансформації революційної громадянської активності і відповідальності в контроль над владою і співпрацю з владою.

Не менш важливою умовою політичної відповідальності є механізм політико-правової взаємодії громадянського суспільства і влади (політичної еліти). На сьогодні питання ефективності управління, й у першу чергу публічного управління стають дедалі більш і більш актуальними, і це стосується не тільки України, але й усього світу. Ефективність публічного управління, безпосередньо пов’язана з легітимністю державної влади, з її підтримкою громадянами. Критерії управлінських пріоритетів – легітимність, законність, прозорість, відповідальність, чесність, ефективність, узгодженість, адаптація, партнерство і консультивання. Прозорість сприяє ефективному управлінню завдяки відкритості процесу прийняття рішень на основі публічного нагляду і підвищення рівня контролю громадян за звітами управлінських (владних) інститутів. Ефективна влада вимагає етичної поведінки й енергійної боротьби з корупцією. Чесність є передумовою для становлення ефективної влади, яка заслуговує на довіру. Ефективні владні інститути передбачають відповідальність перед своїми громадянами, що включає звітування і використання зворотних механізмів зв’язку із суспільством.

На засіданні Генеральної Асамблеї ООН 11 червня 2004 року було представлено доповідь Групи визначних діячів з питання відносин між Організацією Об'єднаних Націй і громадянським суспільством. Це стало наслідком уваги ООН до залучення громадськості в найширшому сенсі до вирішення проблеми побудови глобального управління, яке останнім часом стає все більш актуальнішим. У доповіді визначено, що одним із ключових принципів представницької демократії є наближення громадян до рішень, які їх зачіпають, і забезпечення відповідальності органів державної влади перед громадськістю за ці рішення. Цей принцип покладено в основу децентралізації, тобто надання громадянам можливостей для самореалізації і розвитку. Цей принцип також лежить в основі широко визнаних елементів системи управління – прозорості, підвітності представникам громадян, незалежності перевірок, чітких і вживаних на передбаченій основі законів, ефективних механізмів заборон і протипаг.

ООН визнає, що політичний тиск і вимоги громадськості спрямовуються останнім часом безпосередньо на владні структури в обхід традиційних систем політичного представництва, тобто меншою мірою використовуються такі інституції, як політичні партії та представницькі мандати. Опитування свідчать про зниження рівня довіри до парламентаріїв у багатьох країнах, унаслідок чого скорочується членство в політичних партіях. Таке становище обумовлене багатьма чинниками – посиленням зв'язку між корпоративною владою і політикою, зростанням корупції, політичної апатії і т. ін. А водночас одним з істотних чинників цього, на переконання ООН, є те, що в епоху глобалізації традиційні форми демократичного представництва стають чимдалі менш актуальними. Законність організацій громадянського суспільства визначається їхньою діяльністю. Влада громадянського суспільства має неявно виражений характер та базується на зростанні останнім часом ролі громадської думки. Громадський сектор може дискутувати, вносити пропозиції, експериментувати, викривати або слугувати взірцем. З цього слід визнати, що представницька демократія поступово трансформується в демократію на основі прямої участі (громадські слухання, мітинги, референдуми, круглі столи). Для України, доречі, народне віче, голосування шапками є історичною практикою, а сьогоднішні громадські слухання, референдуми набувають форм трансформації історичного досвіду. Традиційна демократія об'єднує громадян у спільноти за місцем проживання (найчастіше в їхніх виборчих округах), а за демократії на основі участі громадяни об'єднуються в спільноти за інтересами. Це є доказом посилення ролі громадянського суспільства та розвитку тенденції переходу до прямої демократії.

Яскравим прикладом цього можна вважати, на думку авторів, вивільнення протестного потенціалу українського суспільства проти злочинної влади у виборчому процесі 2004 року, коли український народ виступив самостійною політичною силою. Більше того, саме участь у мітингах протесту проти маніпулювання владою політичним вибором народу прискорила об'єднання розпорошених, ошуканих владою громадян у

організоване громадянське суспільство, у політичну націю. І саме воно стало критичною масою, яка здобула перемогу. Спроба залучити громадськість як до виконання функціональних процедур, так і до здійснення публічно – контрольних повноважень стає одним з основних елементів легітимації і, відповідно, збереження та посилення нової державної влади. Можемо сподіватися, що цим закладаються основи для закріплення взаємної політичної відповідальності нової політичної еліти та громадянського суспільства в Україні. Оскільки перемога була здобута спільно, то і відповідальність за подальші зміни має бути спільною.

Функціонування державної влади як і будь-якої системи управління базується на класичній структурі, що включає визначення мети, впливу, плану реалізації, впровадження, вимірювання та перевірка відповідності досягнутого результату і корекція цільового впливу. Змістовне наповнення як структури так і процесу державного управління неможливе без інформаційної складової. В країнах розвинутої демократії дієво функціонують політико – правові механізми, спрямовані на досягнення максимальної прозорості діяльності органів державної влади. Прозора влада повинна належним чином забезпечувати, по-перше, діалог із громадськістю на всіх етапах прийняття рішень, а по-друге, постійний доступ до повної, об’єктивної, точної, зрозумілої інформації про діяльність органів державної влади та її посадових осіб (політичної еліти).

В Україні існуюча державно – правова практика з питань надання інформації громадянам поки що не відповідає стандартам демократичної держави [6]. Спробуємо спрогнозувати на подальше прозорість діяльності нової влади.

По-перше, наявність відповідних нормативно- правових документів є достатньою. Доступ громадян до інформації в Україні гарантується Конституцією України, на практиці найчастіше застосовуються процедурні норми Законів України “Про звернення громадян”, та “Про інформацію”. Основний масив нормативно-правових актів такого роду з’явився в 2000-2003 роках

1. Указ Президента України "Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні" № 928 від 31 липня 2000 року.

2. Указ Президента України "Про підготовку пропозицій щодо забезпечення гласності та відкритості діяльності органів державної влади" № 325/2001 від 17 травня 2001 року.

3. Указ Президента України про деякі заходи щодо захисту державних інформаційних ресурсів у мережах передачі даних" № 891/2001 від 24 вересня 2001 року.

4. Указ Президента "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про заходи щодо вдосконалення державної інформаційної політики та забезпечення інформаційної безпеки України" від 31 жовтня 2001 року.

5. Указ Президента України "Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади" № 683/2002 від 1 серпня 2002 року.

6. Постанова Кабінету Міністрів України "Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади" № 3 від 4 січня 2002 року.

7. Постанова Кабінету Міністрів України "Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади" № 1302 від 29 серпня 2002 року.

8. Порядок інформаційного наповнення та технічного забезпечення Єдиного веб-порталу органів виконавчої влади, затверджений наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України № 327/225 від 25 листопада 2002 року.

9. Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади, затверджений наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України № 327/225 від 25 листопада 2002 року.

10. Програма "Електронна Україна" (проект).

Разом з тим, слід зазначити, що регулювання суспільних відносин, які виникають з приводу доступу громадян до інформації з обмеженим доступом, перш за все тієї, що не становить державної таємниці, є «білою плямою» в законодавстві України. Це зумовлено не лише відсутністю чіткого розмежування конфіденційної та таємної інформації, але й безсистемним та недбалим викладенням положень, які стосуються будь-якої інформації з обмеженим доступом, якщо вона не становить державної таємниці, непридатністю відповідних норм до практичного застосування. Усунення зазначених недоліків є обов'язковою передумовою розвитку інформаційного законодавства України, в тому числі й законодавчих основ системи захисту інформації. В січні 2004 року громадяни отримали нове нормативно-правове забезпечення, яке гарантує право на отримання інформації від органів публічної влади – Закон України "Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності" [7]. Законом передбачена нова ідеологія інформаційного забезпечення відкритості та прозорості публічної влади – регуляторні органи (органи державної влади та місцевого самоврядування, визначені в ст.1 закону) зобов'язані оприлюднювати обумовлений законом обсяг інформації. За цього закон визнав у статті 25, що орган юстиції має відмовити в реєстрації регуляторного акта, щодо якого не були дотримані процедури підготовки та оприлюднення необхідної інформації.

По –друге, за відомим висловом Карла Поппера, " демократія є волею більшості, владою народу і може сприяти збереженню та захисту свободи, але демократія сама по собі не здатна створювати свободу, якщо кожному окремому громадянину це байдуже" [8]. Тому можна стверджувати, що суворе дотримання інформаційної відкритості публічної влади стане

реальністю тільки за умов активної та послідовної вимоги відкритості до влади від громадськості. На думку авторів, в Україні є реальні умови створення взаємної відповідальності як політичної цінності між політичною елітою та громадянським суспільством –

- висока активність громадськості;
- велика залежність нової правлячої політичної еліти від громадянського суспільства, якому ця еліта зобов'язана перемогою,
- наявність відповідних нормативно-правових документів, які передбачають нову ідеологію інформаційного забезпечення відкритості та прозорості публічної влади і забезпечення відповідальності органів державної влади перед громадськістю за прийняті рішення.

- глобальні світові зміни, що створюють шанс стати людині і метою і визначальним чинником водночас.

- форма публічних звітів новою владою
- особлива прихильність Президента України до морально-етичних критеріїв політичної діяльності та намагання їм слідувати у виконанні своїх повноважень-- «...весь час повинен говорити правду і тільки правду...ствердився в тім, що необхідно діяти для блага людей, в ім'я людей...відповідальність у першій особі за країну і за людей, оцінності, оце–ідеологія!...» [9].

- наявність вказаних умов сприяє в Україні конструктивній співпраці політичної еліти і громадянського суспільства, що зможе в перспективі стати запорукою стабілізації української політичної системи. А політична відповідальність повинна стати національною цінністю, усвідомленою народом і офіційно вираженою.

- 1.Кардашова И.Б. Формирование системы ценностей – важнейшая задача гражданского общества // Политика и общество. – 2005. – №1. – С.3-8.
2. Рудич Ф.М. Громадянське суспільство в Україні: віражі і перспективи сходження // Віче.- 2004. – №6.- С.42.
3. Ярошенко В.М. Бідність в Україні як порушення прав людини.//Актуальні проблеми політики. Зб.наук.праць Одеської державної юридичної академії. – Вип. 12. – Одеса.: Юридична література, 2001. – С. 255-261.
- 4.Рудич Ф.М. Громадянське суспільство в Україні: віражі і перспективи сходження // Віче.- 2004. – №6. – С.39-44.
- 5.Ярошенко В.М. Формування демократичних цінностей у політичній свідомості молоді України // Актуальні проблеми внутрішньої політики. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. –Вип. 3. – С.160-168.
- 6.Ляпін Д. Проблема виконання норм регуляторного законодавства щодо інформаційної відкритості органів влади.// Інформаційна відкритість органів державної влади України. / За загальною редакцією М.Лациби. –К.:УНЦПД.,2005. – С. 65.
7. Тищенко Ю. Результати моніторингу функціонування веб-сторінок центральних органів державної влади // Інформаційна відкритість органів державної влади України. / За загальною редакцією М.Лациби. –К.:УНЦПД.,2005. – С. 51-52.
8. Ляпін Д. Проблема виконання норм регуляторного законодавства щодо інформаційної відкритості органів влади.// Інформаційна відкритість органів

державної влади України. / За загальною редакцією М.Лациби. – К.: УНЦПД., 2005. – С. 75. 9. Ткачук В. Все время говорит правду и только правду. // Профиль- Украина, – 2005. – №.11. – С.14.